

«Криміналістична характеристика економічної організованої злочинної діяльності»

М.І. Смирнов,

заступник директора Інституту прокуратури та слідства

Одеської національної юридичної академії,

кандидат юридичних наук, доцент

Р.В. Комісарчук,

аспірант кафедри криміналістики

Одеської національної юридичної академії

Економічні відносини визначають рівень організованої злочинності, яка наносить все більш відчутні політичні, економічні і моральні збитки нашому суспільству, дискредитує сучасні реформаторські процеси, дезорганізує діяльність державних інститутів. Значна кількість цих злочинів скоюється організованими групами.

Зокрема, однією зі специфічних властивостей зазначеної діяльності є функціональне розмежування, тобто виділення у ній певних видів діяльності та виконання її окремими особами чи групами осіб. У свою чергу ця властивість зумовлюється своєрідністю даного виду злочинної діяльності як такої, що розрахована на тривалий період і виражається у неодноразовості вчинення злочинів, причому вчиненні їх колективно, відносно стабільним складом учасників.

Організованість, в даному випадку, є однією з визначальних характеристик економічної організованої злочинної діяльності, що проявляється навіть у термінології яка вживається у наукових працях, як: «організована злочинність», «організована злочинна діяльність», «організоване злочинне угруповання», «організована група», «організоване злочинне формування» тощо.

Кримінальний закон (ст. 28 КК України) за суб'єктивними ознаками, тобто за ступенем стійкості суб'єктивних зв'язків, за стійкістю умислу розрізняє чотири форми співучасті: а) вчинення злочину групою осіб; б) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; в) вчинення злочину організованою групою; г) вчинення злочину злочинною організацією [1]¹.

На думку В.В. Лунєєва, з якою не можна не погодитись, кримінальна організованість є практично єдиною ознакою, за якою можна згрупувати діяння, що становлять у сукупності організовану злочинність.

Автор вважав, що дуже важливо віднайти більш-менш точні критерії, за якими можна було б відрізнити останню від ситуативних груп, які вчиняють злочини за попередньою змовою [2, с. 287]². Отже, йдеться про визначення рівня організованості, притаманного саме організованій злочинності. А складність вирішення цього питання полягає в тому, що організованість властива не тільки їй, а й більшості проявів злочинності взагалі.

---

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-ге вид. Перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.

² Лунєев В.В. Преступность XX века: Мировые, региональные и российские тенденции. – М., 1999. – с. 287.

На думку О. Осипенка, організована злочинність – не лише соціальне, а й економічне явище. За певних умов можливо навіть визначити її місце в реальній економіці, в системі координат реальної економіки окремої держави [3, с. 132-133]³.

У тлумачних словниках української мови серед інших значень дієслова «організовувати» фігурує й таке: «чітко налагоджувати, належно впорядковувати що небудь» [4, с. 130]⁴. На підставі зазначеного, можна дійти висновку, що кожному прояву умисної злочинної поведінки притаманний елемент організованості. Навіть злочини, які вчиняються ситуативно, без будь-якої підготовки, містять елементи організованості. Ще вищий рівень організації спостерігається при вчиненні заздалегідь задуманого злочину, що нерідко планується, причому продумуються не тільки окремі деталі здійснення посягання, а й шляхи відступу за несприятливого збігу обставин, способи уникнення кримінальної відповідальності і т.п. Саме подібний зміст вкладає у поняття організованого злочину А.І. Долгова. На її погляд, це такий злочин, який характеризується заздалегідь обдуманим умислом; плануванням процесу його здійснення, у тому числі готування до нього, легалізації злочинних доходів; продуманим захистом злочинця від викриття, включаючи підкуп чи інші форми нейтралізації можливих свідків або інших осіб [5, с. 228]⁵.

Узагальнюючи зазначене, можна сказати, що організованою злочинною діяльністю є та діяльність, яка здійснюється у межах чи завдяки злочинним організаціям та організованим групам. У соціальній психології групи, як формальні, так і неформальні, за ступенем згуртованості поділяються на «згуртовані,

---

³ Организованная преступность / Под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. – М., 1989. – 352 с.

⁴ Новий тлумачний словник української мови. – К., 1998. – Т. 3. – с. 130.

⁵ Организованная преступность – 4 / Под ред. А.И. Долговой. – М., 1998. – с. 228.

малозгуртовані та конфліктні» [6, с. 24]⁶. Так само можна сказати і про стійкість злочинної організації, під якою необхідно розуміти здатність організації як такої до існування, твердість у проведенні злочинного задуму, рішучість будь-яким шляхом довести злочин до кінця, незважаючи на перешкоди [7, с. 10]⁷.

Поняття стійкості та згуртованості, у тому числі конкретні елементи, з яких вони складаються, і фактори, що підсилюють чи руйнують їх достатньою мірою, не вивчені і потребують подальших досліджень [8, с. 135-137]⁸.

Розглядаючи проблеми групової згуртованості, доцільно вивчити також питання лідерства як одного з найбільш важливих факторів, що згуртовує групу та з найбільшим ефектом сприяє досягненню групової мети. Організованому злочинному угрупованню необхідний керівник, який здатен розробити, організувати, спланувати і забезпечити в оптимальний термін і з найбільшим ефектом та наявними засобами процес досягнення злочинного результату [9, с. 54-55]⁹. Лідерство в організованому злочинному угрупованні розуміється як один із процесів організації соціальної групи, керування нею, що сприяє досягненню групової мети [10, с. 153]¹⁰.

Організаторська функція лідера передбачає планування та розподіл обов'язків, а також контроль за їх виконанням членами організації. Основне призначення цієї функції – розподіл доручень, визначення частки участі кожного у груповій

---

⁶ Гаврилов В.А. Малые социальные группы в социалистическом обществе. – М.: Знание, 1968. – с. 24.

⁷ Кульчихин В.В. Соучастие в особо опасных государственных преступлениях по советскому уголовному праву. – М., 1967. – с. 10.

⁸ Ратинов А.Р., Лукашевич В.Г. Личность в преступной группе // Личность преступника как объект психологического исследования. – М.: Юридическая литература, 1997. – с. 135-177.

⁹ Бараненко Б.И., Пясецкий А.И. Тактические особенности оперативно-розыскного воздействия на организованные преступные группы корыстной и корыстно-насильственной направленности // Вопросы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Сборник научных трудов. – К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. – С. 54-55.

¹⁰ Сервецький І.В., Гелетей В.В. Деякі ознаки лідера організованого злочинного угруповання // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 1999. - № 3. – С. 153.

діяльності та винагороди за неї. Періодично проводяться збори лідерів, в тому числі і міжнародного плану, на яких приймаються рішення щодо конкретних осіб, про проведення злочинних операцій та протидію правоохоронним органам, створення спільних грошових фондів і їх розподіл за призначенням на забезпечення зазначених функцій. Для прикладу, одна з таких зустрічей була зірвана спеціальними підрозділами правоохоронних органів України та Росії у м. Одесі в 1999 році.

Удосконалення викриття злочинних організацій, у тому числі і на міжнародному рівні, потребує значного підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів та спільних заходів щодо всебічності розслідування таких справ слідчо-оперативними групами. Аналіз практики розслідування економічних злочинів, особливостей їхньої характеристики дозволяють припустити, що організовані злочинні групи / формування (далі – ОЗГ/Ф), які створюються для вчинення таких злочинів, у цілому за своєю організаційною структурою відрізняються від насильницько-корисливих груп, яким переважно властиві жорстка дисципліна з беззастережним підпорядкуванням у системі ієрархії, жорсткі покарання, поширення про себе застрашливих чуток про можливість учинення кримінальних дій відносно намічених жертв, безкарності за такі дії і т. ін. У межах організованих злочинних формувань, що склалися для вчинення економічних злочинів, виділяються групи, що переслідують корисливі цілі, які досягаються шляхом застосування насильства, заподіяння шкоди або погрози їх застосування¹¹.

---

¹¹ Такі групи можуть створюватися з числа корисливого насильницького кримінального контингенту та суб'єктів загальнокримінальних діянь. Виконання волі ОЗГ/Ф з кримінальної маніпуляції цінами, протидія законній підприємницькій діяльності, злочинному примусу в сфері цивільно-правових зобов'язань можуть здійснюватись і окремими кримінальними елементами на замовлення.

У період розвитку підприємницької діяльності організована злочинність адаптувалась до нових умов функціонування економіки та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Відзначається прагнення ОЗГ/Ф до зв'язків і співробітництва із закордонним тіньовим сектором економіки. У цих умовах на структуру і динаміку внутрішньої організованої злочинності всіх країн більше впливають можливості використання кримінального досвіду закордонних злочинних формувань, установлення з ними зв'язків з легалізації (відмивання) злочинних грошей шляхом відкриття рахунків на підставних осіб у закордонних банках, заснування фірм, придбання нерухомості і т.д. Для з'ясування характеру і рівня небезпеки транснаціональної організованої злочинності для національної економіки країни варто звернутися до документів міжнародних форумів з даної проблеми.

У ряді випадків проблеми транснаціональної організованої злочинності у сфері економічних відносин обговорювалися на міжнародному рівні. До них ООН вперше звернулася на П'ятому конгресі (Женева, 1975 рік), де було визнано, що злочинність у формі міжнародного бізнесу – це більш серйозна загроза, ніж традиційні форми злочинності. Згодом до цієї проблеми зверталися учасники Шостого (Каракас, 1980 рік) і Сьомого (Мілан, 1985 рік) Конгресів. На Восьмому конгресі (Гавана, 1990 рік) відзначалося, що організована злочинність створює пряму загрозу національній і міжнародній безпеці та стабільності, є фронтальною атакою на політичні й економічні влади, а також створює загрозу самій державності. Вона порушує нормальне функціонування соціальних і економічних інститутів,

---

компрометує їх, що призводить до втрати довіри до демократичних процесів. Особливе значення має Всесвітня конференція з організованої транснаціональної злочинності (Неаполь, 1994 рік), на якій серед інших були обговорені питання, пов'язані з висновками і рекомендаціями Міжнародної конференції з попередження відмивання грошей і використання прибутків від злочинної діяльності та боротьби з ними. Велике значення для боротьби з організованою злочинністю, її глобальною небезпекою має Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності (21 липня 1997 рік) [11, с. 68-79]¹².

Спроби зібрати світову статистику, розпочаті ООН, Інтерполом та іншими міжнародними організаціями, хоча цілком і не дали очікуваних результатів (у силу різноманітних причин, головною з яких є відсутність належного усвідомлення реальної загрози транснаціональної організованої злочинності), проте дозволили виділити з 19 видів злочинів, які за нашою класифікацією можна віднести до числа економічних: легалізацію (відмивання) грошей, отриманих злочинним шляхом; пов'язане зі страхуванням шахрайство; комп'ютерні злочини (як засіб вчинення економічних злочинів); фіктивне банкрутство; несанкціоноване проникнення у сферу законної комерційної діяльності; корупцію і підкуп державних посадових осіб (як засіб досягнення злочинних цілей в економічній діяльності).

Види злочинів, що були здійсненні ОЗГ/Ф в Україні, починаючи з 1994 року, складають такі діяння у сфері економічних відносин, як ухилення від сплати податків, привласнення вкладів громадян до різноманітних трастів, розкрадання державного і колективного майна, контрабанда, неповернення валюти із-за кордону,

---

¹²Міжнародні правові аспекти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999. – с. 68-79.

відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом та ін. Відзначається тенденція до росту економічних злочинів у ряді сфер і галузей – банківської, кредитно-фінансової, на підприємствах, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, протиправний оборот підакцизних товарів, а також на державних підприємствах промисловості, у паливно-енергетичному комплексі, на підприємствах виробництва і переробки сільськогосподарської продукції тощо.

Значення розробки криміналістичної характеристики аналізованих злочинів визначається складністю доведення факту участі в них усіх членів даної групи поряд із встановленням обставин визначеного діяння, а частіше діянь, що кваліфікуються за сукупністю економічних та інших злочинів. У зв'язку з цим на початку розслідування того чи іншого злочину не завжди очевидними є ознаки участі у ньому ОЗГ/Ф, учинення цією групою інших, нерідко більш небезпечних діянь.

Побудова криміналістичної характеристики злочинів, що чиняться ОЗГ/Ф у сфері економічних відносин, не є звичайним складанням характеристик і визначенням відповідних методик розслідування. Аналізована криміналістична характеристика повинна відбити специфічний зв'язок окремих (видових) характеристик з урахуванням особливостей кримінальної діяльності ОЗГ/Ф. Така характеристика злочинів покликана об'єднати дві взаємозалежні системи даних. До них доцільно віднести криміналістичну характеристику визначених видів злочинів із виділенням специфічного напрямку злочинної діяльності ОЗГ/Ф, а також криміналістичну характеристику самої ОЗГ/Ф як кримінального формування. Перша система складає основу криміналістичної характеристики визначеного виду злочинів; друга – виступає в якості її специфічного елементу, що характеризує

ОЗГ/Ф і окремих її членів-суб'єктів злочину (особистість злочинця), злочинної співучасті. Дана система покликана слугувати для розвитку системи криміналістичної характеристики відповідного виду (видів) економічного злочину з урахуванням особливостей, характерних для вчинення його ОЗГ/Ф.

Найважливішим елементом криміналістичної характеристики злочинів, що чиняться ОЗГ/Ф, є характеристика самої групи, злочинної організації, членів такої групи. Залежно від спрямованості злочинної діяльності (у даному випадку в економічній сфері), а також інших чинників ОЗГ можуть бути віднесені до різних типів. Серед них виділяються групи за видом кримінальної фахової діяльності, які спеціалізуються на виготовленні і збуті фальшивих грошей, цінних паперів, документів, печаток, бланків тощо; за видом кримінальної діяльності у сфері економічних відносин (фінансово-кредитного, зовнішньоекономічного характеру); за територіальною ознакою злочинної діяльності (регіональні і міжрегіональні, внутрішні і такі, що виходять за межі держави).

У криміналістичній характеристиці ОЗГ/Ф необхідно насамперед виділити організаційну структуру, обумовлену самою сутністю даної форми злочинності, без чого вона перетворюється на звичайну злочинну групу. Цей елемент характеристики переважно виявляється у внутрішньогруповому розподілі функцій учасників ОЗГ/Ф, у прийнятій організаційній системі, що визначає ієрархічність, кримінальне лідерство, дисципліну, норми поведінки, неформальну нормативну базу, систему санкцій і заохочень. Додатково слід зазначити, що деякі автори вважають, що поняття організованої злочинності охоплює лише діяльність злочинних організацій. На їх погляд, для сучасної організованої злочинності характерні дві форми

об'єднання: злочинні організації та об'єднання «злочинців у законі» [12, с. 206, 214, 215]¹³. Очевидно, що автори розглядають найбільш розвинуті форми організованої злочинності, в структурі якої немає місця злочинній діяльності організованих груп та інших об'єднань, які не мають, скажімо, значних коштів, корупційних зв'язків, більш прості за своєю побудовою.

На противагу зазначеним вище підходам в окремих працях простежується більш помірковане і, на нашу думку, більш правильне тлумачення рівнів організованої злочинності. Так, О.І. Гуров виділяє три рівні – примітивний, середній та високий. До примітивного рівня він відносить групи з простою структурою: «ватажок – учасники». Кількісний склад таких груп коливається у межах від трьох до десяти чоловік. Корупційні контакти для них є рідкісними; їх члени переважно вчиняють крадіжки, грабежі, розбої, шахрайство. Середній рівень становлять угруповання, що є ніби перехідною ланкою між вказаними вище групами та більш досконалими злочинними утвореннями. В них має місце виділення окремих підрозділів-бойовиків, розвідників, виконавців, охоронців. Як правило, ці угруповання мають корупційні зв'язки з чиновниками органів влади та управління. Високий рівень утворюють кримінальні організації з мереживною (сітьовою) структурою, які мають дві та більше ланок управління. Їх характеризує: наявність матеріальної бази (спільних грошових фондів, банківських рахунків, нерухомості); легального прикриття у вигляді зареєстрованих фондів, спільних підприємств, кооперативів, ресторанів тощо; колегіального органу управління, утворюваного

---

¹³ Лихолоб В.Г., Філонов В.П., Коваленко О.І., Михайлов А.Е. Криминология: Учебник (для учебных заведений МВД Украины) / Под ред. В.Г. Лихолоба и В.П. Филонова. – Киев-Донецк, 1997. – с. 206, 214, 215.

групою осіб (радою), майже рівних за своїм статусом; функціонально-ієрархічної побудови з розподілом організації на окремі групи; міжрегіональних зв'язків керівного ядра, охоронців, інформаційної служби, «контролерів» тощо; статуту у формі певних правил поведінки, традицій, «законів» та санкцій за їх порушення; специфічної мовної системи, зокрема жаргону; інформаційної бази, створюваної, зокрема, шляхом здійснення розвідки та контррозвідки; своїх людей в органах влади, судових та правоохоронних органах. Ці організації розподіляють між собою сфери впливу. Для них характерна спеціалізація злочинної діяльності. Поряд з цим О.І. Гуров виділяє таку особливу форму злочинного об'єднання, як співтовариство «злочинців у законі» [13, с. 258-261]¹⁴.

На наш погляд організована злочинність відображає мережу соціальних зв'язків у суспільстві. І дані структури варто розглядати не з погляду їх розподілу на дрібні та великі організації чи на оформлені структури і неформальні мережі, а з погляду безупинного перетворення малих структур на великі й гнучкі, однієї мережі на бюрократичні структури іншої. Крім того, важливо враховувати елементи наступності й послідовності, характерні для організованих злочинних угруповань, те, що деякі з них можуть поєднувати елементи сформованої ієрархічної структури на одних рівнях з більш розмитою і гнучкою системою взаємин на інших (нижчих) рівнях.

На сьогодні по-різному визначаються кількість рівнів організованої злочинності та критерії їх виділення. Не дістало однозначного вирішення питання

---

¹⁴ Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – М., 1997. – с. 258-261.

про те, діяльність яких злочинних об'єднань становить найнижчий та найвищий рівні цієї злочинності.

Суперечки з приводу рівнів організованої злочинності є одним із аспектів вирішення більш глибокої проблеми – з'ясування сутності зазначеного суспільного явища, що створить передумови для побудови теоретико-криміналістичної основи виявлення та розслідування економічної організованої злочинної діяльності. При першому наближенні до неї організованість уявляється однією з основних характеристик зазначеного виду злочинності. Подальше вивчення її зв'язку з організованістю в злочинності дає підстави для висновку, що організованість спільної злочинної діяльності та своєрідних колективних суб'єктів останньої – організованих злочинних угруповань за певного її рівня є однією з вирішальних умов розвитку економічної злочинності, активність якої набуває якісно вищого (порівняно з активністю груп, які вчиняють злочини за попередньою змовою чи без такої), рівня, характерного саме для організованої злочинності. На основі такої діяльності зазначені групи закономірно перетворюються на більш могутні та захищені від соціального контролю злочинні угруповання.

Організаційна структура ОЗГ/Ф (як визначальна ознака) будується на кримінальному професіоналізмі, кримінальній кооперації, інформаційному забезпеченні, системі конспірації, внутрішній та зовнішній безпеці. Велике значення у цьому останнім часом має швидка адаптація до умов злочинної діяльності (виражається в способах вчинення того чи іншого злочину), що змінюються, а також гнучкість у прийнятті рішень, спрямованих на використання «кримінального інтелекту», зокрема економічного, при обмеженні зовнішніх силових проявів.

Однією з основних ознак даної структури є тривалість функціонування ОЗГ/Ф, що впливає зі згуртованості й усталеності (кримінально-правові ознаки), сталості злочинного спілкування, нейтралізації соціального контролю, мінімізації ризику, приховування слідів злочину тощо.

Корислива спрямованість діяльності ОЗГ/Ф є однією з ознак, що проявляється у використанні для вчинення злочинів легального (у вигляді кредиту, субсидій та ін.) і кримінального капіталу, максималізації прибутку, виборі і монополізації найбільш прибуткових сфер підприємництва і кримінального бізнесу, легалізації (відмиванні) кримінальних прибутків.

Планування злочинів, що чиняться ОЗГ/Ф, також належить до основних ознак і характеризується цілеспрямованістю та ретельністю розробки відповідних заходів організованої злочинної діяльності, кримінальною спеціалізацією й одночасною варіантністю та універсальністю, поширенням дезінформації про злочинну діяльність, залученням спеціалістів для розробки і здійснення злочинних планів.

Організованим злочинним групам притаманні також такі ознаки, як встановлення міжрегіональних злочинних зв'язків; наявність загальних грошових і матеріальних засобів; технічна озброєність. Це проявляється у діях групи, що вказують на мобільність встановлення зв'язків і їхню розгалуженість; у наявності коштів та оперуванні значними сумами валютних цінностей; у наявності нерухомості, автотранспорту, особистих сучасних засобів зв'язку, комп'ютерної та іншої техніки; у наявності у членів групи особистої зброї, забезпечення бойовими засобами охорони і бойовиків.

Особистісна типологія членів ОЗГ/Ф має визначені соціально-демографічні показники. За даними статистичних узагальнень, у групах, що чинять злочини у сфері економіки, підвищуються віковий рівень їхніх учасників, спеціальна підготовка, трудовий і посадовий професіоналізм. Виділяються визначені типи лідерів ОЗГ/Ф: ідеолог (виконуючий функції радника, консультанта з планування та реалізації кримінальних планів як психологічно сильний авторитет), ініціатор, організатор, а також лідери змішаного типу. Серед виконавців виділяються активні члени групи, що входять до організаційної мережі, рядові виконавці. Під впливом різноманітних причин внутрішнього і зовнішнього характеру в середовищі членів групи діють доцентрові та відцентрові сили (прагнення розширити сфери впливу, претенденство на лідерство, розділ прибутків тощо).

Спрямованість злочинної діяльності ОЗГ/Ф як важлива її характеристика визначається загальною метою отримання значних кримінальних прибутків і конкретизується сферами прояву кримінальних інтересів, що можуть поділятися на регіональні (міжрегіональні), зовнішні (закордонні), змішані (на базі створення спільних виробництв, комерційних, посередницьких фірм і т. д.), у найбільш дохідних та перспективних видах бізнесу. Сучасні дослідження основних осередків організованої злочинності засвідчують, що наразі вони зосереджені виключно на отриманні прибутку, і з цією метою вони не тільки переорієнтовуються на найбільш прибуткові види злочинів (проституція, торгівля наркотиками, зброєю та людьми), але й проникають до владних структур, захоплюють прибуткові сфери економіки (нафтопереробній галузі, сферах реалізації підакцизних товарів, здійснення

протиправної зовнішньоекономічної діяльності тощо) [14, с. 569-606]¹⁵. Правові дефініції поняття організованої злочинності також підкреслюють її чітку орієнтацію на отримання прибутку [15, с. 200]¹⁶.

Вибір напрямку злочинної діяльності, з одного боку, залежить від обстановки й умов, у яких ОЗГ/Ф планують здійснювати свою діяльність у наміченому регіоні, обраній галузі, сфері економічної злочинності; з іншого боку, – визначає конкретний предмет зазіхання і засоби дії груп.

Обстановка й умови, що вибираються ОЗГ/Ф для вчинення злочину, включають також час (сезон, звітний період, час року); ситуацію на ринку виробництва і споживання; прогалини у нормативно-правовому регулюванні; неефективність діяльності контролюючих і правоохоронних органів; можливості використання корумпованості посадових осіб тощо.

Предметом злочинного зазіхання для ОЗГ/Ф, як правило, є майно – кошти і матеріальні цінності. Останні становлять інтерес не тільки як великі товарні маси споживчих виробів, реалізовані з ухиленням від сплати податків, але і як предмети, що користуються попитом на світовому ринку, – дорогоцінності, цінна сировина, антикваріат тощо. До кримінальних інтересів ОЗГ/Ф входять також об'єкти права

---

¹⁵ Joseph E. Ritch «They'll Make You An Offer You Can't Refuse: A Comparative Analysis Of International Organized Crime» 9 Tulsa Journal of Comparative and International Law (2002), p. 569-606.

¹⁶ Визначення дане Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності (прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 55/25 від 15 листопада 2000 року): «організована злочинна група» означає структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, яка існує впродовж визначеного періоду часу і яка діє сплановано з метою вчинення одного або кількох тяжких злочинів або злочинів, які визнані такими відповідно до даної Конвенції, з тим щоб отримати, прямо або опосередковано, фінансову або іншу матеріальну вигоду.

Визначення, дане в Спільних Діях від 21 грудня 1998 року, ухвалених Радою на основі статті К 3 Договору про Європейський Союз, про визнання кримінальним злочином участі в злочинній організації в державах-членах Європейського Союзу (98/733/ІОВС): злочинна організація має означати структуровану асоціацію, що існує впродовж періоду часу, яка складається з більш, ніж двох осіб, яка діє сплановано з метою вчинення злочинів, які караються позбавленням волі на максимальний строк, принаймні, на чотири роки або більш серйозними покараннями, незалежно від того, чи ці злочини є остаточною метою, або вчинені з метою отримання матеріальної вигоди та, де це можливо, протиправного впливу на діяльність органів влади.

інтелектуальної власності – комп'ютерні програми, книжкова продукція, аудіовізуальні твори тощо. Предметом злочинних зазіхань ОЗГ/Ф стає встановлення корумпованих відносин з певними посадовими особами, просування їх по службі з метою розширення необхідних для ОЗГ /Ф сфер впливу.

Потерпілими у таких справах є особи, які займаються підприємницькою діяльністю, володіють значними матеріальними засобами, а також особи, дії яких так чи інакше перешкоджають досягненню кримінальних цілей ОЗГ/Ф.

Засоби дії ОЗГ/Ф характеризуються плануванням вчинення злочинів і заходів для їхнього приховування, особливо діянь у сфері економіки. У цих випадках застосовуються старанно і кваліфіковано розроблені схеми проведення злочинних господарських і фінансових операцій, розподіли ролей учасників ОЗГ/Ф, використання нормативно-правових, організаційних недоліків функціонування економічних систем.

Сліди злочину відбивають як особливості діяння (розкрадання у певній галузі й т. ін.), так і специфіку дій ОЗГ/Ф. Окремі групи залишають сліди виготовлення і фальсифікації документів різних видів (оперативно-облікових, бухгалтерських, статистичних, технологічних тощо), документів у вигляді різноманітних носіїв економічної інформації.

При розгляді злочинної діяльності ОЗГ/Ф засоби вчинення і приховування злочинів необхідно описувати шляхом не тільки висвітлення злочинних дій, але й систематизації ознак діяльності ОЗГ/Ф і наслідків, що залишаються у вигляді слідів і місця їхньої локалізації. Злочини, пов'язані з незаконними операціями, що відбуваються шляхом фальсифікації документів або внесення в них різноманітних

невідповідних записів, що свідчать про зацікавленість тієї або іншої особи, призводять до залишення слідів у документах. У цьому випадку останні стають об'єктами криміналістичних експертиз.

Для визначення системи типових слідів у документах необхідно знати документооборот і документи, які оформляються відповідно до фінансових операцій, а також технологію, проходження і використання цих документів за вказівкою (залежно від етапу обороту), найбільш «уразливі» місця, що використовуються для внесення неправомірних записів і виправлень.

На жаль, на державному рівні, зокрема у законодавчих органів, не завжди викликає стурбованість і те, що злочинні угруповання, які діють на території України, встановлюють стійкі зв'язки з аналогічними ОЗГ/Ф за кордоном. У той же час необхідно зазначити, що Генеральною прокуратурою України, Головним управлінням по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, відповідними спецпідрозділами СБУ та податковою міліцією разом з митниками накопичено достатній досвід щодо виявлення, розкриття та розслідування вказаних злочинів, розробляються та направляються у підпорядковані підрозділи відповідні методичні рекомендації з організації та здійснення такої роботи на місцях. Але зазначених заходів недостатньо для подолання негативних явищ, пов'язаних з економічною злочинністю, особливо в організованих формах, тому існує необхідність розробки заходів відповідної протидії, яка обумовлена сукупністю деяких внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування української економіки; збільшення обсягів тіньового сектора економіки; посилення позицій кримінальних угруповань у тіньовому секторі економіки; загроза проникнення до України іноземного тіньового

капіталу; відсутність цілеспрямованої системи правових і організаційних заходів протидії використанню легальних форм економічної діяльності для відмивання незаконних доходів.

Крім того, необхідно враховувати, що зміни у динаміці злочинності вимагають адекватних змін в ідеології протидії їй. Першим і основним завданням повинна стати не повна ліквідація злочинності та всіх причин і умов, що її породжують (це неможливо навіть теоретично), а встановлення максимально жорсткого в сучасних умовах соціального нагляду та контролю над злочинністю.

На наш погляд, доцільно створити всеохоплюючу національну програму та спрямовувати значні зусилля на створення досить компактних цільових програм: регіональних і предметно-функціональних. Наступне завдання полягає у реформуванні тих органів, які традиційно називаються правоохоронними.

Особливої уваги заслуговують нові якості, яких набуває злочинність у сучасний період. До них належать: транснаціональність; інтелектуалізація злочинності; аномалізація (вчинення багатьох тяжких злочинів без певної мотивації); ідеологічна декриміналізація; політизація тощо. Це дасть можливість отримати точне визначення злочинності, організувати наукову розробку профілактичних заходів, змінити ідеологію роботи правоохоронних органів, яким потрібна наукова, теоретично обґрунтована координація діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з економічною організованою злочинною діяльністю.

На підставі проаналізованого можна зазначити, що економічна організована злочинна діяльність – це особливий вид кримінального промислу, здійснюваний організованими злочинними групами (організаціями, формуваннями), що відповідно

до поставлених злочинних цілей мають певну структуру, внутрішню організацію, управління і зовнішні взаємозв'язки, який реалізується шляхом планування і скоєння різних видів злочинів, як економічної, так і загальнокримінальної спрямованості.

Злочини, які пов'язані з економічною сферою діяльності, безпосередньо впливають на стан безпеки держави. Мало в кого виникає сумнів, що інтереси кримінального середовища спрямовані, насамперед, в економічну сферу, де, з одного боку, зберігаються, а з іншого – штучно створюються найбільш сприятливі можливості для криміналітету і тісно пов'язаних з ним представників підприємницького співтовариства та чиновницького апарату для швидкого збагачення і зміцнення свого матеріального і соціального становища. Тому економічна злочинність є одним із видів сучасної злочинності, який, на відміну від традиційної (проти власності, особи), за аналогією зі зброєю є масовим видом кримінального ураження економіки. І на сьогодні картина реально існуючої злочинності і результатів боротьби з нею настільки перекошена, що в дійсності маємо справу з якісно іншим соціально-правовим явищем, ніж звичайна злочинність економічної спрямованості. Протидія їй вимагає принципово нових засобів правового, організаційного, процесуального, технічного, кадрового забезпечення.

Використана література:

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-ге вид. Перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
2. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировые, региональные и российские тенденции. – М., 1999. – с. 287.
3. Организованная преступность / Под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. – М., 1989. – 352 с.
4. Новий тлумачний словник української мови. – К., 1998. - Т. 3. – с. 130.
5. Организованная преступность – 4 / Под ред. А.И. Долговой. – М., 1998. – с. 228.
6. Гаврилов В.А. Малые социальные группы в социалистическом обществе. – М.: Знание, 1968. – с. 24.
7. Кульчихин В.В. Соучастие в особо опасных государственных преступлениях по советскому уголовному праву. – Москва, 1967. – с. 10.
8. Ратинов А.Р., Лукашевич В.Г. Личность в преступной группе // Личность преступника как объект психологического исследования. – М.: Юридическая литература, 1997. – С. 135-177.

9. Бараненко Б.И., Пясецкий А.И. Тактические особенности оперативно-розыскного воздействия на организованные преступные группы корыстной и корыстно-насильственной направленности // Вопросы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Сборник научных трудов. – К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. – С. 54-55.
10. Сервецький І.В., Гелетей В.В. Деякі ознаки лідера організованого злочинного угруповання // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 1999. - № 3. – С. 153.
11. Міжнародні правові аспекти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999. – С. 68-79.
12. Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е. Криминология: Учебник (для учебных заведений МВД Украины) / Под ред. В.Г. Лихолоба и В.П. Филонова. – Киев-Донецк, 1997. – с. 206, 214, 215.
13. Криминология: Учебник/ Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – М., 1997. – с. 258-261.
14. Joseph E. Ritch «They'll Make You An Offer You Can't Refuse: A Comparative Analysis Of International Organized Crime» 9 Tulsa Journal of Comparative and International Law (2002), p. 569-606.
15. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. – К.: Видавництво «Реферат», 2004. – 288 с.